

УДК 339.92:911.37

Корнелюк О. А., ст. викладач (Східноєвропейський національний університет ім. Лесі Українки, м. Луцьк, e-mail: ol-lu@ukr.net)

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ АКТИВІЗАЦІЇ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА МІСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ

У статті розглянуто теоретичні аспекти розвитку міських поселень як центрів активізації транскордонного співробітництва, розкрито передумови їх формування, виділено основні завдання та напрями діяльності. Визначено показники для оцінювання активності міських поселень в транскордонному співробітництві.

Ключові слова: транскордонне співробітництво, міське поселення, центр активізації транскордонного співробітництва, показник ефективності транскордонного співробітництва.

Постановка проблеми. Поглиблення участі України в інтеграційних процесах, в тому числі шляхом здійснення транскордонного співробітництва, обумовлює необхідність пошуку засобів підвищення ефективності транскордонної співпраці. Доцільним є дослідження транскордонного співробітництва з урахуванням просторової організації розселення населення та виділенням центрів активізації транскордонного співробітництва.

Аналіз досліджень і публікацій. Теоретичні і практичні аспекти транскордонного співробітництва досліджено в роботах П. Беленького, В. Будкіна, М. Долішнього, С. Злупка, В. Кравціва, В. Лажніка, М. Лендел, П. Луцишина, Ю. Макогона, С. Максименка, Н. Мікули, О. Журби, В. Павлова, Н. Павліхи, С. Писаренко, Я. Побурка, Д. Стеченка, І. Студенікова; серед зарубіжних учених вагомі роботи П. Ван Руна, Л. Давиденко, А. Литвинюка, Р. Федана, В. Шаврова та ін.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Ступінь дослідження активізації транскордонного співробітництва з позиції розселення населення, а саме виділення міських поселень як центрів активізації транскордонної співпраці, ще не є достатньо висвітленим і потребує подальшого аналізу.

Постановка завдання. Метою статті є визначення ролі міських поселень в активізації транскордонного співробітництва та сприянні вирівнюванню рівнів соціально-економічного розвитку прикордонних територій.

Основні результати дослідження. Мережа поселень є просторовим виразом концентрації соціально-господарської активності і тому реальним потенціалом транскордонного співробітництва та інтеграції володіють міські поселення, які є основною формою розселення населення. На певному етапі свого просторового облаштування вони можуть перетворюватись в розвинену суспільну систему центрів активізації транскордонного співробітництва. Навколо кожного відносно крупного (порівняно з сусіднім) поселення відзначається більш швидка акумуляція продуктивних сил. Ю.Р. Архипов вважає, що сукупності населених пунктів можна вважати системою, якщо їм властиві спільність соціальної і виробничої інфраструктур; наявність виробничих і міграційних зв'язків та єдиної транспортної мережі; єдина система інформації; спільність завдань раціонального природокористування; спільність території. Необхідним елементом системи є також наявність центру, ієрархічно зв'язаного з усіма населеними пунктами та керованість на основі адміністративно-територіального поділу [1].

Процеси поглиблення поділу праці розвинули особливий тип поселень – місто. Вони утворились в результаті відмежування ремесла і торгівлі від сільськогосподарської діяльності.

Таблиця 1

Глосарій. Визначення поняття «місто»

Автор	Зміст
М.Д. Пістун	Складний вид економіко-географічного комплексу, сформованим під впливом зовнішніх умов і факторів, воно має свою функціональну структуру, систему зв'язків і характеризується певним типом природокористування. Базою формування економіко-географічного комплексу міста є його територія з її параметрами і природно-господарським потенціалом
Encyclopedia Britannica	(City) – населене місце великого розміру з великою кількістю населення або більш важлива ніж село чи мале місто (town) муніципальна одиниця (Town) – кластер або скупчення (агрегація) будинків з явно виокремленим місцем розташування та назвою; міське або урбанізоване життя, яке контрастує із сільським
Кравченко В.І., Паливода К.В.	Населений пункт, який виконує промислові, управлінські, транспортні, культурні, бізнесові та інші функції, крім сільськогосподарських

продовження табл. 1

Гуляк Р.Е.	Історично обумовлена форма поселення, яка характеризується певною територією та чисельністю мешканців, має внутрішні зв'язки і закономірності подальшого розвитку, створює сприятливі умови для повноцінного розвитку особистості, які обумовлені різноманітністю людської діяльності, направленої на реалізацію можливостей міського простору за конкретних економічних, соціальних, політичних та інших умов

Примітка. Побудовано автором за даними [2; 3; 4; 5]

Процеси розселення і розвиток політико-адміністративних відносин є взаємопов'язаними. Як зазначив М.С. Дністрянський, міста як центральні місця виступають каркасом політико-адміністративного устрою. Одночасно, просторові особливості політико-адміністративних відносин є активним фактором динаміки розвитку міського розселення, оскільки головна роль в ієрархії з позиції адміністративно-територіального устрою відкриває перед містом додаткові можливості, зокрема завдяки вигідному розподілу капіталовкладень, що чіткіше проявляється в умовах домінування державного сектору економіки, і навпаки – втрата містом адміністративних функцій може стати причиною його поступового занепаду. Такі ж наслідки мають зміни політико-адміністративних границь, якщо в їх результаті місто, опиняючись в прикордонному регіоні, втрачає прикордонне положення з обслуговування оточуючої території [6].

Малі та середні міста є однією з форм найбільш ефективної подальшого освоєння ресурсів території країни. На сьогодні в більшості вони є поліфункціональними. Значна частина малих міст розвивається на базі підприємств обробної промисловості. Суттєвою функцією малих міст виступає забезпечення транзитних транспортних зв'язків між великими містами, а також забезпечення функціонування різних інженерних комунікаційних систем (ліній електропередач, газо- і нафтопроводів та ін.).

Міським поселенням називають муніципальне утворення, що є складовою частиною муніципального району. Міське поселення не є міським округом і входить до складу муніципального району. До складу міського поселення можуть входити одне місто або одне селище міського типу, а також, згідно з генеральним планом міського поселення, території, які призначені для розвитку його соці-

альної, транспортної чи іншої інфраструктури. Тож воно може містити також і села та селища, які не є окремими муніципальними утвореннями. Селище міського типу – міське поселення, яке за функціональним призначенням у загальній системі адміністративно-територіального устрою України посідає проміжне місце між сільським населеним пунктом і містом, але в обліку населення відноситься до міського [7].

Безумовно при визначенні міських поселень як центрів активізації транскордонного співробітництва слід виходити з теорій розміщення продуктивних сил. У таблиці 2 систематизовано основні класичні теорії «штандорту» (місця розташування, локалізації) (Й. Тюнен, А. Вебер, В. Лаунгардт, Т. Паландер, В. Кристаллер, А. Льош) та теорії «регіонального економічного розвитку» (Ф. Перру, Дж. Фрідман).

Таблиця 2

Теорії розміщення продуктивних сил

Автор, назва теорії	Зміст теорії
Й. Тюнен, модель просторової організації сільського господарства	запропонував модель держави, яка складається з одного міста і концентричних поясів спеціалізації сільського господарства навколо нього, місто є єдиним ринком збуту продукції, і з віддаленням від нього зростають транспортні витрати та знижується вартість землі і робочої сили.
А. Вебер, теорія розміщення промисловості	увів поняття «фактор розміщення» («штандортний фактор») як економічну вигоду господарської діяльності залежно від розміщення. На його думку, розміщення промисловості визначається співвідношенням транспортних витрат і затрат праці, а також впливом фактора агломерації – зосередження промисловості у певному місці. Така модель мала низку сумнівних припущень, а також не враховувала вартість сировини, палива і заробітну плату.
В. Лаунгардт, модель «локаційного трикутника»	розробив просторову модель розміщення у вигляді трикутника, кінці якого відповідають сировині, енергії, ринку збуту. Місце ідеального розміщення виробництва (локалізація підприємства) розташоване на перетині відрізків, що з'єднують вершини трикутника, де загальні виробничі витрати є мінімальними.

продовження табл. 2

Т. Паландер загальна і спеціальна теорії «штандорта» Паландера	запропонував перейти від вирішення завдання мінімізації витрат до завдання максимізації прибутків і доходів. У моделі розміщення були введені змінні ціни, функції попиту і пропозиції. Загальна модель визначає розміщення підприємств у регіоні або країні, спеціальна модель розроблена для підприємств галузі або групи галузей.
В. Кристаллер, теорія про функції і розміщення системи населених пунктів (центральних місць)	головним його припущенням було те, що на однорідній території розселення людей є рівномірним. Він умовно поділяє таку територію (стільник) на правильні шестикутники. В центрі їх міста (центральні місця), які виробляють усю товарну продукцію, надають різноманітні послуги власному ринку збуту продукції і послуг. За такої організації розселення забезпечується мінімізація середніх відстаней поїздок покупців. Модель передбачає також ієрархію центральних місць (малі, середні, великі, найбільші), від якої залежать зв'язки між центрами різних рангів.
А. Льош, модель просторової організації господарства	ускладнив теорію Вебера спробою обґрунтувати оптимальне розміщення не одного підприємства, а їх групи, причому визначальним вважав отримання максимального прибутку. На відміну від попередніх вчених він врахував вплив зовнішньої торгівлі і науково-технічного прогресу на розміщення виробництва. Модифікував ідеї В. Кристаллера і дійшов висновку, що виробничі підприємства й організації сфери послуг для обслуговування покупців своєї зони (правильного шестикутника) мають бути розміщені у вершинах (кутах) кристаллєрової (гексагональної) решітки.
Ф. Перру, теорія «полюсів зростання»	в основі теорії лежить уявлення про визначну роль у структурі економіки галузей-лідерів, які створюють нові товари і послуги. Центри й ареали економічного простору, де розміщені підприємства цих галузей, стають полюсами притягання факторів виробництва, оскільки забезпечують найефективніше їх використання.

Дж. Фрідман, модель «центр – периферія»	діє на будь-якому ієрархічному рівні від локального до міжнародного. Центр домінує за рахунок постійних інновацій, агломераційного ефекту. Периферія є антиподом центру. Найближча до центру периферія перебуває під його впливом і поступово сприймає нововведення. Віддалена периферія – більш консервативна і самостійна. Виокремив чотири типи регіонів: регіони-ядра; регіони, що зростають («коридори розвитку»); регіони нового освоєння – ареали, в яких розвиваються переважно сільське господарство, лісозаготівля і видобуток корисних копалин; депресивні, периферійні регіони.

Примітка. Побудовано автором за даними [8]

Таким чином, міста мають районоформуюче значення, а сила тяжіння до нього оточуючої території та інших поселень перебуває в прямій залежності від рівня економічного розвитку такого центру системи та, як похідних від цього чинника, інтенсивності і різноманітності зв'язків між поселеннями (виробничих, трудових, з обслуговування тощо). Можна стверджувати, що існує тісна взаємозалежність між системою розселення та економічною системою, сформованою в процесі розвитку продуктивних сил.

На нашу думку, *центром активізації транскордонного співробітництва* слід вважати поселення, в якому відбувається реалізація одного або декількох видів транскордонної діяльності, виражених у вигляді економічних, культурних, освітніх, адміністративних зв'язків з територіальними громадами прикордонних регіонів суміжних країн, а також у вигляді реалізації проектів, що фінансуються в рамках програм підтримки розвитку транскордонного співробітництва ЄС або самими членами транскордонного регіону. Для тих населених пунктів, які не відповідають зазначеним у визначенні умовам, доцільно ввести термін «потенційний центр активізації транскордонного співробітництва», під яким слід розуміти поселення, яке володіє певним соціально-економічним потенціалом та сприятливими передумовами для здійснення зовнішньоекономічної діяльності (розвинені транспортна і прикордонна інфраструктури, близьке розташування пунктів пропуску, наявність фінансових інституцій тощо), на основі використання яких в нього можуть виникнути транскордонні зв'язки. Центри активізації транскордонного співробітництва слід розглядати відносно різних розмірів міських

поселень: великих, середніх і малих. Саме до них в умовах активізації транскордонної співпраці на прикордонних територіях спрямовуються інвестиційні потоки, що сприяє вирівнюванню рівня соціально-економічного розвитку міст.

Основною ознакою населених пунктів-центрів активізації транскордонного співробітництва має бути здійснення в них певного виду (або декількох видів) транскордонної співпраці. Відомо, що одним з показників результативності транскордонного співробітництва є реалізація різноманітних програм та проектів. Однак, крім цього, транскордонне співробітництво здійснюється через економічні, культурні та інші зв'язки між територіальними громадами.

Перехід до ринкового способу господарювання передбачає формування державного устрою країни, який в основу ставить задоволення потреб населення, тому метою функціонування центрів активізації транскордонного співробітництва є підвищення рівня добробуту населення, вирівнювання рівня якості життя до середньоєвропейського та створення оптимальних умов життєдіяльності населення шляхом максимально ефективного використання транскордонних зв'язків. Досягнення цієї мети передбачає розробку і реалізацію таких напрямків діяльності в центрах активізації транскордонного співробітництва: сприяти розвитку зв'язків в сферах економіки, освіти, науки, культури, охорони здоров'я та довкілля, а також співпраці органів місцевого самоврядування (табл. 3).

Таблиця 3

Напрямки діяльності в центрах активізації
транскордонного співробітництва

Напрямки діяльності в центрах активізації транскордонного співробітництва	Шляхи реалізації транскордонного співробітництва міських поселень	Очікувані результати транскордонного співробітництва міських поселень
Розвиток економічних відносин	Залучення іноземних інвестицій; створення вільних економічних зон, територій пріоритетного розвитку та спільних підприємств; впровадження інноваційних процесів	Підвищення обсягів виробництва, зростання експорту, збільшення обсягів капіталу, створення нових робочих місць

продовження табл. 3

Розширення освітньо-наукових зв'язків	Здійснення спільних наукових розробок досліджень; проведення конференцій і семінарів; обмін професорсько-викладацьким складом і студентами	Підвищення рівня розвитку освіти і науки
Співпраця в галузі культури	Організація фестивалів, концертів, виставок	Зміцнення культурних зв'язків
Співпраця в сфері охорони здоров'я і довкілля	Реалізація спільних програм та проектів охорони здоров'я і довкілля	Зниження захворюваності, смертності, покращення стану довкілля
Співпраця органів місцевого самоврядування	Організація зустрічей, візитів; проведення консультацій, створення консультаційних центрів; створення інформаційних сайтів, довідників	Запозичення досвіду, спрощення здійснення контактів та доступу до інформації

Примітка. Побудовано автором

В основу активізації транскордонного співробітництва міських поселень має бути покладена концепція просторового облаштування їх території. На відміну від традиційної соціально-економічної доктрини, «концепція просторового облаштування передбачає зосередження уваги не стільки на самих фізичних об'єктах, скільки на різного виду зв'язках між територіальними спільнотами (функціональних, соціальних, культурних, інформаційних); при цьому акцентується увага на індивідуальності кожного місцевого співтовариства» [9].

Ефективність реалізації транскордонного співробітництва можна оцінити, урахувавши кількість реалізованих проектів, їхню вартість, співвідношення затрат і вигоди, отриманої від реалізації проекту. На нашу думку, характеристику центрів активізації транскордонного співробітництва доцільно здійснювати за такими групами показників: 1) соціально-економічний розвиток центрів активізації транскордонного співробітництва (кількість населення; середньомісячна заробітна плата; рівень безробіття; забезпечення населення житлом; кількість суб'єктів підприємництва; роздрібний товарооборот; показники стану навколишнього середовища); 2) зовнішньое-

кономічна діяльність центрів активізації транскордонного співробітництва (обсяги імпорту / експорту / зовнішньоторговельного обороту товарів і послуг; обсяги іноземних інвестицій; кількість підприємств, що здійснюють зовнішньоекономічну діяльність); 3) реалізація програм і проектів із розвитку транскордонного співробітництва (кількість реалізованих проектів, укладених договорів; вартість робіт, здійснених у рамках реалізації проектів; оплата працівників, задіяних у реалізації проектів). При цьому важливий не лише аналіз результативності центрів активізації транскордонного співробітництва, а й визначення їх питомої ваги у в регіоні.

Висновки. Отже, розвиток зв'язків між поселеннями призводить до виникнення систем розселення, які взаємозалежні з економічними системами, та до перетворення поселень на полюси зростання. Для реалізації можливостей міських поселень як центрів активізації транскордонного співробітництва слід стимулювати залучення іноземних інвестицій, розвиток виробничої сфери, формування фінансових інституцій, забезпечити інформаційну підтримку та сприяти розвитку комунікаційної інфраструктури як в самих центрах, так і на прилеглих територіях. Оцінка діяльності центрів активізації транскордонного співробітництва здійснюється на основі показників, які відображають соціально-економічну ситуацію, зовнішньоекономічну діяльність та участь у транскордонних програмах і проектах. Відносні показники розкривають питому вагу центру в регіоні, що може бути використане як основа для групування, класифікації та систематизації центрів активізації транскордонного співробітництва. Результати таких досліджень можуть бути використані для розроблення стратегій регіонального розвитку й транскордонного співробітництва.

1. Паламарчук А. М. Общественно-территориальные системы /логико-математическое моделирование / А. М. Паламарчук. – К. : Наукова думка, 1992. – 269 с. 2. Экономико-географический комплекс крупного города (на примере г. Киева) / Н. Д. Пистун, В. Н. Пересекин, Н. Я. Мижега и др. – К. : Выща шк. Изд-во при Киев. ун-те, 1989. – 136 с. 3. Кравченко В. І. Житлове будівництво і розвиток міст / Кравченко В. І., Паливода К. В. – К. : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – 117 с. 4. Гуляк Р. Е. Соціально-економічна сутність та визначення поняття «місто» / Р. Е. Гуляк // Коммунальное хозяйство городов. – 2008. – № 82. – С. 126–131. 5. Бойко-Бойчук О. Категорія «місто»: сутність, визначення / Бойко-Бойчук О. // Управління сучасним містом. – 2005. – № 3-4. – С. 7–12. 6. Дністрянский М. С. Міста в системі територіального політико-адміністративного устрою: методологічні, історико-географічні і соціальні аспекти / Дністрянский М. С. // Актуальні проблеми розвитку міст і міського самоврядування // Тези міжнародної наукової конференції. – Рівне : 1993. – 305 с. 7. Міське поселення. Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D1%96%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B5_%D0%BF%D0%BE%D1%81%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F. **8.** Регіональна економіка: підручник / Є. П. Качан, Г. П. Баб'як, Л. П. Запорожан [та ін.]; за ред. Є. П. Качана. – К. : Знання, 2011. – 670 с. **9.** Павліха Н. В. Концептуальні засади просторового облаштування територій у контексті забезпечення їх сталого розвитку / Н. В. Павліха // Регіональна економіка. – 2004. – № 4. – С. 95–105.

Рецензент: д.е.н., професор Павліха Н. В. (СНУ ім. Лесі Українки)

Korneliuk O. A., Senior Lecturer (Lesia Ukrainka Eastern European National University, Lutsk)

THEORETICAL PRINCIPLES OF ACTIVATION OF CROSS-BORDER COOPERATION OF LOCAL AREAS

In the article the theoretical aspects of development of urban settlements as centers of activation of cross-border cooperation are considered, the prerequisites of their formation are exposed, the main tasks and directions of their activity are investigated. Indicators of activity of urban settlements in cross-border cooperation are determined.

Keywords: cross-border cooperation, urban settlement, center of activation of cross-border cooperation, efficiency indicator of cross-border cooperation.

Корнелюк О. А., ст. преподаватель (Восточноевропейский национальный университет им. Леси Украинки, г. Луцк)

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ АКТИВИЗАЦИИ ТРАНСГРАНИЧНОГО СОТРУДНИЧЕСТВА ГОРОДСКИХ ПОСЕЛЕНИЙ

В статье рассмотрены теоретические аспекты развития городских поселений как центров активизации трансграничного сотрудничества, раскрыты предпосылки их формирования, выделены основные задачи и направления деятельности. Определены показатели для оценки активности городских поселений в трансграничном сотрудничестве.

Ключевые слова: трансграничное сотрудничество, городское поселение, центр активизации трансграничного сотрудничества, показатель эффективности трансграничного сотрудничества.
